

THOMPSON, SANDRA A. 2002: "Object complements" and conversation. Towards a realistic account. – *Studies in Language* 26 s. 125–164.

Tutkimus suomalaisten maallikoiden metakielestä

Aila Mielikäinen & Marjatta Palander:
Miten suomalaiset puhuvat murteista?
Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä.
Suomi 203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014. 260 s.
ISBN 978-952-222-538-2.

Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin kirjassa *Miten suomalaiset puhuvat murteista?* tarkastellaan, miten suomalaiset maallikot nimeävät ja kuvailevat kieli-
muotoja ja kielenpiirteitä. Tavoitteena on yhtäältä selvittää, minkälaisin käsittein ja termein murteista ja muista varieteeteista, kuten slangista, puhutaan. Toisaalta teoksessa esitellään, millaisia piirteitä maallikot murteista ylipäänsä tunnistavat.

Kirjassa käsitelty tutkimusaineisto on peräisin arkistokokoelmista ja parin viime vuosikymmenen aikana valmistuneista kansanlingvistikäsitteistä opinnäytteistä. Lisäksi mukana on aineistoa 1970- ja 1980-luvuilla tehdyistä sosiolingvistikäsitteistä tutkimuksista. Esimerkkejä on poimittu sekä kyselylomakeaineistoista että haastatteluista. Kirjassa (s. 12) mainitaan, että "tavoitteena on ollut koota yhteen – – kaikki Suomessa tähän mennessä tehty kansanlingvistinen tutkimus". Ilmeisesti tässä tarkoitetaan kuitenkin vain fennistisiä tutkimuksia.

Koko tutkimuksen pohjana oleva aineisto ja esimerkistö on koottu sähköiseksi kansanlingvistiseksi sanakirjaksi (<http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteis-tapuhutaan>), joka on kansanlingvistikäsitteistä aiheesta tutkimusta tekeväälle todellinen

aarreaitta. Sanakirjasta selviää esimerkiksi, mitä suomen murretta on kuvattu *lörtsypuheeksi* ja mitä aluepuhekieltä taas *Elvis-tyyliseksi*. Kansanlingvistikäsitteistä kiinnostunut tutkija voi sanakirjasta myös selvittää, ovatko muualla Suomessa asuvat maallikot kuvanneet tiettyjä kielenilmiöitä (esimerkiksi diftongin avartumista) samanlaisin sanankäntein kuin oman tutkimuksen informantit.

Miten suomalaiset puhuvat murteista koostuu kahdestatoista luvusta, joista ensimmäinen on hyvin lyhyt johdanto ja viimeinen tiivis loppukatsaus. Johdantoa seuraavat luvut ovat taustoittavia, ja niissä luodaan katsaus kansanlingvistikäsitteeseen, metakieleen sekä tutkimuksen aineistoon. Näiden lukujen jälkeen tarkastellaan, miten maallikot nimeävät, evaluoivat ja määrittelevät suomen eri varieteetteja ja minkälaista termistöä tällainen metakieli sisältää. Teoksen loppupuolella esitellään piirteitä, joita maallikot ovat murteista havainneet, maallikoiden suhtautumista kielen muuttumiseen ja vaihteluun sekä maallikoiden luonnehdintoja murteiden prosodiasta. Tarkastelen seuraavaksi tutkimusta luvuittain.

Metakieli ja menetelmät

Kirjan johdantoluvussa määritellään muutamia kansanlingvistikäsitteiden keskeisiä termejä (esim. *maallikko*) sekä kerrotaan käytetystä aineistosta ja sen rajaamisesta. Toisessa luvussa esitellään kansanlingvistikäsitteistä tutkimusta, ja alaluku 2.1 on otsikoitu

”Kielelliset asenteet ja murteentutkimus”. Tässä alaluvussa kerrotaan muun muassa suomalaisista murrematkimuksista eli vieraan murteen humoristisista jäljitteilyistä ja esitellään 1970-luvulla käynnissä ollut *Nyky-suomalaisen puhekielen muros* -hanke. Sen sijaan termiä *kielellinen asenne* ei määritellä, vaikka termin määritelmät vaihtelevat tutkimuksesta toiseen ja toisinaan termistä käytetään myös nimitystä *kieliasenne*.

Luvussa kaksi on myös esitelty kattavasti kansanlingvistiikan tutkimushistoriaa ja menetelmiä, mutta lukija jää pohtimaan, miksi menetelmien kuvaamisessa ei ole käytetty jakoa *suoriin* ja *epäsuoriin lähestymistapoihin* (*direct vs. indirect approaches*; esim. Garrett, Coupland & Williams 2003: 24–81). Suora lähestymistapa tarkoittaa, että tutkittavilta kysytään suoraan, millaisia merkityksiä he esimerkiksi tietyille varieteeteille antavat, kun taas epäsuorassa lähestymistavassa informantit eivät ole tietoisia siitä, että heidän puheestaan tai vastauksistaan tulkitaan kielikäsityksiä (esim. Coupland & Bishop 2007). Suoria menetelmiä ovat muun muassa murrekarttatehtävät, epäsuoria menetelmiä taas esimerkiksi kuuntelu- ja imitaatiotestit.

Menetelmäosuudessa olisi voinut myös pohtia menetelmien toimivuutta. Esimerkiksi murrekarttatehtävää on kansainvälisessä tutkimuksessa jo jonkin aikaa kritisoitu sen ”alkeellisuudesta” (Coupland & Bishop 2007) ja siitä, että käsitys murteiden sijainnista jonkinlaisissa maantieteellisissä ”lokeroissa” ei sovi yhteen sosiolingvistisen tutkimuksen kolmannen aallon taustaoletusten kanssa (Vaattovaara 2013 lähteineen). Kolmannen aallon sosiolingvistisessä tutkimuksessa fokus on murteiden tai varieteettien sijasta sosiaalisissa (puhe)tyyleissä, ja siinä katsotaan, että ihminen rakentaa omaa idiolektiaan poimimalla siihen elementtejä eri rekistereistä ja varieteeteista tilanteen mukaan (Eckert 2012;

Vilhula 2012 lähteineen). **Tilannevaihtelu** käsittelevät myös Mielikäinen ja Palander teoksensa loppupuolella.

Luvussa kolme esitellään ja ryhmitellään murteita kuvaavaa metakielen sanastoa. Ryhmäjaot ovat toimivia, mutta jako voisi olla yksityiskohtaisempikin. Esimerkiksi ryhmä 4 (”muut yleiskielen sanat tai niistä muodostetut ilmaukset kielen kontekstissa”) sisältää ilmauksia, kuten *lyhyt* ja *laittaa väliin* ’lisätä’. Kuitenkin kansanlingvistiksestä tutkimuksesta ilmenee, että eri maallikot käyttävät eri murteita kuvatessaan hyvinkin samankaltaisia ilmauksia. Voidaan puhua jopa jonkinlaisista vakiintuneista muoteista, joihin tietyt elementit kuuluvat vakio-osina ja joissa on avoimia paikkoja leksikaalisille elementeille (jatkoksa □) (VISK 2004: § 148). Yksi tällainen muotti on esimerkiksi □□□-tAA□ □-Vn (X:ssA Y:tä □-tAA□ □-Vn.): [Kainuun murteessa] *konsonantteja lisätään joka väliin* ja [Salon murteessa] *tungetaan paljon s-kirjainta sanojen loppuun* (Mielikäinen & Palander 2014 s. v. *lisätä, tunkea*).

Luku kolme sisältää myös metakielen tasojen määritelmät. Mielikäinen ja Palander kirjoittavat, että ensimmäisen tason metakieli ”koskee puhtaasti kieltä ja sen ilmiöitä”, esimerkiksi *pääkaupunkiseudun murre* ja *puhua leveästi* (s. 26). Toisen tason metakieli sisältää heidän mukaansa muun muassa ”asenteet, jotka ohjailevat kielenkäyttöä” sekä puheen kielen ”käyttäjistä” (s. 26). Mielikäinen ja Palander viittaavat metakielen tasojen määritelmiensä yhteydessä Dennis R. Prestoniin (1998) ja alan perusteokseen *Folk linguistics* (Niedzielski & Preston 2000).

Preston itse erottaa artikkelissaan (1998) kolme metakielen tasoa, mutta teoksessa *Folk linguistics* (2000) metakielen tasoja esitellään vain kaksi. Preston on sitä mieltä, että toisen tason metakieli sisältää viittauksia kieleen, kuten *Maija kuiskasi, että hän on lähdössä*.

Tässä viitataan kielelliseen ilmiöön (kuis-kaamiseen), mutta se ei kuitenkaan ole lausuman topiikkina. Metakielen kolmas taso taas sisältää piileviä ideologioita ja presuppositioita, jotka vaikuttavat kieli-käsitysten taustalla. (Preston 1998; Dennis R. Preston, henkilökohtainen tiedonanto 18.2.2015.) Metakielen kolmanteen tasoon voi päästä käsiksi esimerkiksi sisältö-lähtöisen diskurssianalyysin avulla (Preston 1998: 95).

Metakielen tasojen määritelmien yhteydessä alaviitteessä 3 (s. 26) Mielikäinen ja Palander viittaavat Prestonin artikkeliin (1998) ja toteavat, että Prestonin mukaan metakieli kolme tarkoittaisi ”lähinnä puheen referointia”. Kuitenkin mainitussa artikkelissa todetaan: ” – in metalanguage 2 use, language is **referred** to, but it is not what the sentence or discourse is about.” Preston (mas. 85–86) siis pitää puheen referointia metakielen toisenä tasona.

Suomen kielen varieteetit maallikon näkökulmasta

Teoksen neljännessä ja viidennessä luvussa tarkastellaan, millaisia määritelmiä ja nimityksiä maallikot antavat suomen eri varieteeteille. Yleisin nimitys on paikannimeen perustuva rakenne *X:n murre* tai *X:n kieli* (esim. *Kuopion murre*), mutta murteen voi nimetä myös esimerkiksi ilmansuunnan (*etelän murre*), maakunnan nimen (*Lapin murre*) tai entisten läänien nimitysten (*Uudenmaan läänin murre*) mukaan. Eräät maallikoiden käyttämät aluemurteiden nimitykset perustuvat kielenainekseen. Tällaisia nimityksiä ovat esimerkiksi *mie-sie-murre* (itämurteista) tai *h-kieli* (peräpohjalaisista murteista).

Luvussa kuusi esitellään, miten maallikot evaluoivat aluemurteita ja slangia. Kirjoittajat ovat jakaneet evaluatiot merkitysryhmiin, jotka ilmaisevat, mistä näkökulmasta maallikot ovat

kielimuotoja arvioineet. Yksi tällainen merkitysryhmä on ”ymmärrettävyys, vieraus”, esim. *No se* [Oulun murre] *kuulosta vähäv vaikeelt*. ”Aitous, puhtaus” -nimisen merkitysryhmän esittelyn yhteydessä taustoitetaan stereotypiaa, jonka mukaan Keski-Suomessa puhuttava suomen murre olisi *puhtainta*. Luvun lopussa on mainio vertailu aluemurteista ja niihin liitetystä yleisimmistä tuntomerkeistä ja luonnehdinnoista. Käy ilmi, että pääkaupunkiseudun puhekieli herättää ulkopuolisissa kielteisiä asenteita ”stadilaisia” kohtaan ja että monet suuret kaupungit, kuten Tampere ja Oulu, mielletään murteeltaan maalaisiksi.

Seitsemännessä luvussa tuodaan esiin termejä ja sanoja, joita maallikot käyttävät murteista puhuessaan. He käyttävät runsaasti arkikielen sanastoa, esimerkiksi jokin murre saattaa *pistää korvaan* tai josain murteessa *väännetään*. Lisäksi heillä on käytössään myös kielitieteellisiä termejä, kuten *aksentti* ja *paino*, viittaamassa esimerkiksi murteiden äänne- ja muoto-piirteisiin tai sävelkulkuun.

Kahdeksas luku on teoksen laajin. Siinä tarkastellaan, mitä murrepiirteitä maallikot murteista havaitsevat. Aineisto osoittaa, että maallikot havaitsevat varsinkin konsonanttien keston vaihteluja ja että yleisgeminaatio on yksi useimmin mainituista murrepiirteistä. Maallikot ovat kiinnittäneet huomioita myös eräiden murteiden ”ylimääräisiin” äänneisiin, kuten vokaalienväliseen *h*:hon (*jänkhäle joikhaamaan*) ja svaavokaaliin (*lehemä*), sekä toisaalta äänneiden katoilmiöihin, joita kuvataan esimerkiksi poistamiseen viittaavilla sanoilla (*d:t puuttuu*). Yleisimmin havaittu ilmiö savolaismurteiden alueelta on pitkän *A*:n diftongiutuminen (*mua, piä*). Myös diftonginreduktio ja diftongien avartuminen ovat piirteitä, jotka maallikot ovat havainneet. Sen sijaan itämurteiden liudennus on harvoin maallikoiden mainitsema tai jäljittelemä piirre. Mielikäinen ja Palander ovat

havainneet, että joistain sanoista on tullut suoranaisia yleistermejä. Esimerkiksi *venyttää~venytellä*-pesyeeseen kuuluvilla ilmauksilla kuvataan niin diftonginreduktiota, geminaatiota kuin toisen tavun vokaalin pitenemistäkin.

Havaintoja murteiden persoonapronomineista ja prosodiasta

Koko luku yhdeksän on omistettu sen tarkasteluun, miten suomalaiset maallikot erottelevat aluemurteita persoonapronominien perusteella. Persoonapronominien avulla kuvataan niin murteita (*määkiminen*) kuin murteenpuhujiakin (*miu-mau-miehet*). Selvästi tunnetuimpia ovat yksikön 1. ja 2. persoonan pronominivariantit *mie* ja *sie*, ja maallikot osaavat myös yhdistää ne pääosin oikeisiin murteisiin. Paitsi että persoonapronomininit ovat maallikoille helposti havaittavia, ne myös herättävät asenteita ja saattavat sekä huvittaa että ärsyttää. Maallikot ovat tietoisia persoonapronominien sosiaalisesta ja tyylillisestä variaatiosta ja siitä, että persoonapronominin valinnalla voi sekä korostaa että häivyttää omaa murretaustaansa.

Kymmenessä luvussa tarkastellaan, millaisiin prosodisiin seikkoihin maallikot kiinnittävät huomionsa murteita kuvattaessaan. Esimerkiksi savolaismurteita on kuvattu puhenopeudeltaan sekä *viipyileviksi* että *vikkeliksi*. Käsitelyyn murteiden nopeudesta ja hitaudesta vaikuttavat muun muassa vanhat heimostereotypiat. Maallikot ovat kiinnittäneet huomiota myös eri murteiden sävelkulkuun, sävelkorkeuteen, ääntämistapaan ja äänenvoimakkuuteen. Tarkkoja havaintoja on tehty yksittäisten äänteiden ominaisuuksista, esimerkiksi eteläsuomalaisen *ä:n* takaisuudesta (*mennaan Jarvenpaahan*), Tampereen murteen *r:n kovuudesta* ja *täryisyydestä* sekä pääkaupunkiseudun puhekielessä esiintyvistä *terävästä, pistävästä* tai *sihahtavasta s:stä*.

Yhdennessätoista luvussa tuodaan esiin, miten maallikot kuvaavat murteiden muuttumista ja vaihtelua. Paljon on kommentoitu murteiden sekoittumista ja sitä, mistä uusia ilmauksia omaan puhekieleen omaksutaan. Kahdestoista luku on loppukatsaus, ja siinä tuodaan esiin, että nykyisin maallikot tekevät havaintoja myös kaukaisemmista murteista median, julkisuuden henkilöiden ja omien verkostojensa perusteella.

Lopuksi

Miten suomalaiset puhuvat murteista? -kirjan tekeminen ja sen taustalla olevan aineiston läpikäyminen on vaatinut valtavan työn. On upeaa, että aineisto on saatettu sähköisen sanakirjan muotoon kaikkien saataville. Verkkosanakirjan avulla voi tutustua murteita koskevaan kansanomaiseen kieleen, ja siitä voi tehdä nopeita ja monenlaisia hakuja. Lisäksi verkkosanakirja kulkee kätevästi mukana kaikkialla missä älylaittekin.

Mielikäisen ja Palanderin *Miten suomalaiset puhuvat murteista* on odotettu teos, jossa on mielenkiintoisesti koottu yhteen kaikki se tieto, mitä kymmenet opinnäytetyöt ovat suomalaisten käytämästä vivahteikkaasta metakielestä tuottaneet. Vastaavankaltaista kansanlingvistiikan suomenkielistä perusteosta ei tätä ennen ole ollut saatavilla, joten *Miten suomalaiset puhuvat murteista* tulee todella tarpeeseen suomen kielen yliopisto-opetuksessa. Myös kansanlingvistiikan alalta tutkimusta tekeväälle teos toimii lähes pakollisena kirjallisena lähteenä. Lisäksi teos on kirjoitettu niin yleistajuisesti, että murteista kiinnostunut maallikkokin pystyy sitä helposti lukemaan.

NIINA KUNNAS
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Lähteet

- COUPLAND, NIKOLAS – BISHOP, HYWEL 2007: Ideologised values for British accent. – *Journal of Sociolinguistics* 11 s. 74–93.
- ECKERT, PENELOPE 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. – *Annual Review of Anthropology* 41 s. 87–100.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- GARRET, PETER – COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE 2003: *Investigating language attitudes. Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARIJATTA 2014: *Miten murteista puhutaan. Kansanlingvivistinen sanakirja*. <http://kielikampus.jyu.fi/mitenmurteistapuhutaan>.
- PRESTON, DENNIS R. 1998: Folk metalanguage. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 75–101. Berliini: Mouton de Gruyter.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2013: On the dynamics of non-linguists' dialect perceptions. The perceived spatiality of /s/ variation in Finnish. – Monika Reif, Justyna A. Robinson & Martin Pütz (toim.), *Variation in language and language use* s. 131–160. Duisburg Papers on Research in Language and Culture. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- VILHULA, KAISA 2012: *Pääkaupunkilainen puhekieli kahden paikallisen ryhmän kuulemana ja keskustelemana*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Verkkoersio. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/>.

Tutkimuksia alistuksesta ja alisteisista ilmauksista puheessa ja kirjoituksessa

Laura Visapää, Jyrki Kalliokoski & Helena Sorva (toim.): *Contexts of subordination. Cognitive, typological and discourse perspectives*. Pragmatics & Beyond New Series 249. Amsterdam: John Benjamins 2014. 288 s. ISBN 978-90-272-5654-6.

Laura Visapään, Jyrki Kalliokosken ja Helena Sorvan toimittama artikkelikokoelma *Contexts of subordination: cognitive, typological and discourse perspectives* käsittelee alistusta ja sen ilmaisemista kielissä laajasti ja monet lähestymistavat huomioon

ottaen. Tämä tulee esiin jo teoksen otsikossa, joka lupaa lukijalle niin kognitiivisia, typologisia kuin diskursiivisiakin lähestymistapoja tarkasteltavaan kielen ilmiöön. Teoksen artikkelit ovat syntyneet Suomen Akatemian vuosina 2007–2010 rahoittaman Alistus ja konteksti -projektin aikana järjestettyjen kansainvälisten seminaarien inspiroimina. Kirjoittajakunta koostuukin sekä suomalaisista että ulkomaisista tutkijoista.

Kokoelman muodostavat kymmenen tutkimusartikkelia sekä johdanto, joka kä-